

„Lehet-e, ha nem példa, legalább tanulság lenni!”

Értékelés a Szegedi Egyetem három évfolyamának költőiről

AZ ELLENFORRADALOM nemzeti tragédiája utáni villamossággal telt hónapokban ébredni kezd az értelem, a lelket bánatnak is, de új tartalmak kimondása is feszíti, kitarulkoznai vágyik. Fialatok, akikben megmozdul a vágy, szólnak, írnak magukról, közös problémáikról — és társukat keresnek. Így serken, izmosodik egy új tervekkel, igazabb távalatok felé küzdő szellemi közösség, fiatal frók, költők. A harcban pártfogókra lelnek: egyetemisták, tanárok (különösen Király István, Szabolcsi Gábor, Kiss Lajos) segítik őket. Az összefogás eredményes: 1958 tavaszán létre jön az Egyetemi Alkotókör, amely az egyetem állami vezetése támogatásával 1959-ben megjelenteti a Szegedi Fialatok Antológiáját.

Miután az 58-as alkotókör alapítói elvégezték az egyetemet s csak később jelentkezett az utánpótlás, kisebb szünet után, 1962-ben dr. Kovács Sándor Iván és dr. Ilia Mihály tanárségeket irányításával ismét megalakult a kör, amelynek akkor alapítótárgal közé tartozott a lap hasábjain is szereplő Kelemen János, Bistey András, Rigó Béla, Veress Miklós.

Másfél évi működés után ismét szünet következett: az Egess-est alkotókör is felbomlott s bár a nagy sikerű Egess-est után még néhány sor együtt léptek közönség elé (Hetén-est és alkotóköri est az Országos Diákköri Konferencia alkalmából), rendszeres összejövetelei nem voltak a körnek.

A szervezeti viták, bizonytalanság ellenére az alkotóköri tagok, egyetemünk szépirással foglalkozó hallgatóinak művei lapunk hasábjain rendszeresen megjelentek, eljutottak közönségünkhöz s mindig állásfoglalásra, polemikára ingereltek.

Akkor, amikor mintegy két évi szünet után immár harmadszor is megszerveződik újabban jelentkezett tehetséges fiatalokkal kiegészülve, erősödve az Egyetemi Alkotókör, különösen indokoltnak látszik az eddig megtett út áttekintése, megmérése, a jövőt segítő tanulságok összegezése érdekében.

A SZEVEDI EGYETEM szépirodalmi rovatának megjelent versek, novellák között találva, olvasgatva azokat, érdekes, sokszínű kép tárul elénk. Fialatok vallomásai prózákban, és lírában. Tehetségesek. Szeretettel és megértéssel igyekeztem alkotásaikat fogadni; s nem akarok itt „tanáros kritikát” mondani felettük.

Legtöbbször a költészet területén próbálkoztak, itt ismerkedtek meg egy-egy kaland erejéig, vagy végleg eljegyezve magukat, az irodalommal, az alkotás izgalmával és varázásával. Boros István, Cziczzer Olga, Gál Sándor, Gróf József, Elfer István, Farkas László, Kelemen János, Konczek József, Nádasdi Éva, Németh Ferenc, Oláh Éva, Oláh János, P. Miklós Ferenc, Pécsi Gabriella, Petri Ferenc, Rigó Béla, Siki Mihály, Simai Mihály, Sumonyi Zoltán, Szabó Éva, Szánthó Ferenc, Szepesi Attila, Szepesvári Elemér, Ujfalu László, Ungi Imre, Vágási Imre, Varga Lajos, Várkonyi Anikó, Veress Miklós több-kevesebb művészi és gondolati értékű versei jelentek meg a lapban.

A legjobbak költészete-közeleti költészet is. A problémákra való bátor és őszinte reagálás, gondolatosság, szenvedélyes igazságkeresés jellemző rájuk. Felveszik a harcot az előítéletekkel, az emberi jellemtorzulásokkal, küzdenek a humanitás megvalósításáért. Varga Lajos: Mit tudom én... c. versében a küzdő, értékesítő élet és az üres életérzés, gondolkodásmód ellentéte feszül. P. Miklós Ferenc Hétköznapi történetét egy párizsi munkáscsalád halála inspirálta: együttérzés és düh telíti a sorokat. A csendes-szelidségű munkáscsalád dicsérete szólal meg a Csöndes rekviumban (Szepesi Attila verse). Az egyenjogúsításért, megértésért küzd a költő, már-már anyját is megátkozva, mert még most sincs itt az idő, jelképesen: koraszülött — mondja (Oláh Éva: És neveden sem szólhatlak), egy másik költemény (Nádasdi Éva: Így rendeltetett?) szintén az előbbiek mellett apellál: a gyermekről szól, aki két órástán párharca szerint él, vagy hal. A lázadást kereső tudat semmisíti meg: a nők sem értenek meg. Lázadoznak, igazságot, új utat keresnek: újat a kitűzött helyet. Kelemen János Utkeresők-je panaszok és bátorítás a maiakhoz, az utánunk jövőkhöz: „Hűsz éven. ehhez adj erőt. (nem, hetvenkedni útvesztőkön:) hinné azt, mihez próbá kö — (útkeresővé ezzel válni): egy utat teljesen bejárni.”

A költő fogékonysága a különböző emberi alaphelyzetek iránt mitológiai keretbe ágyazva a Gilgamesben (amely az Ikarus, Sisiphos, Ezsau verskorosorú része) valósul meg. Fáradt, rezignált gondolatokkal itatódnak át a sorok, az emberi tett hiábavalóságának átka jajdul fel: célt és utat, társakat elvesztett bele-nyugvás, a mátlól és holnapról elforduló megrokkant megadás. elhat érzékszerű közdelem a valósággal. Az általános emberrel foglalkoznak Elfer István: Hárommillió (az emberi élet célja, a fe-

lelősség kérdése). Simai Mihály: Örök pihenjben (béke) c. versei.

A TERMÉSZET és tájak is megihletnek Szepesi Attila költeményei, az Évszakok, az Ősz ihletett vallomások a természet változásairól, különös vonzalommal az őszhöz (kedvenc évszaka): „a beérett fűrtök és oldódó szerelmek évszaká”-hoz. Erzékenyen, szép sorokban reagál Boros István Őszi geometria c. versében a térfalakra, természetre.

A tárgyakhoz való viszonyulást kísérjük végig Veress Miklós verseiben: a Csillagok árnyékában a világegyetem, a végtelen és a rend fölényétől és árnyékától menekül a költő: a fényben szeretne énekelni. A Szelek hídján-ban az eső utáni csend az embernélküli világ képzetét keltik, rezonáns kapcsolat alakul a világegyetemmel, fölébe nő a tárgyaknak, a dolgok okos játékszerai. Másutt (Tárgyak között) már csak a szerelem adhat erőt az idegen és keserű tárgyak közötti szabadságra. (E részhez tartozik a más-helyütt elemzendő Autóstopp. Rigó Béla verse)

Fialatok — szerelem. Ezekben a versekben tárul elénk a költők harmonia-teremtés, kiteljesedés, az örökkévalóság megragadásának vágya. A szerelem, mint menedék, a cél nélkülség feloldója, s eszméletlen belefelejtkezés.

A Percein (Veress Miklós) nagy szenvedélyű vers a magánytoldó érzéki-lelki szerelemtől, az élettársról, akiben a meglegés és önmagát találja meg. A másik verse (Freskó) félelem, de nem a haláltól — a szerelem halálától fél. A szerelem: amely megújítja benne a hitet, a küzdeni vágyást. Az Esővel áldó-ban az eddig lázongó érzés esővel áldva, megtermékenyítve nyírek és ikonok között megnyugszik.

A szerelem egyszer monumentális mélységben és magasságban, „elvilág-egyetemesített” mivoltában, antik csillagással színeződve vall magáról, máskor csodálatos egyszerűséggé oldódik. Kelemen János: Lépcsők c. versében a sétálgató pár cipőkoppanása az idő metronómja. szivdobbanásait szétözlí az éjszakában: „míg minket fel nem szl a csend / ahogy felszlvják a csillagok fényét a tér mélységei.”

De a világegyetem nemcsak az érzés nagyságának mértékül — de a bánatnak is adódik, mint Ungi Imrénél. Nála a kedves az univerzum hidegségével asszociálódik: „Szeretnék szivednél megmelegedni / ámdé szivednek nincs melege / Fénye csak távoli bolygók élettelen, hűvös ragyogása.”

Egyszerűségével, tömörségével, jól megválasztott képpel hat Kelemen János: Szomj c. verse: „Arcodat szeretném / két tenyerembe fogni, / azzal a mozdulattal, / mivel az áttetsző patakvíz az ajkukhoz emeljük” / Szepesi Attila a kékszürtke ételkódokban foglalatosskódó élettársról ír, a vers (Este) így egyben a munka és szerelem himnusza is.

AZ ESZMÉNY és valóság csalódottsága, nosztalgia és szomjúság árad Kelemen János soraiiban (Egy olasz lány, Mária Filippi fényképe), másutt az öröknek hitt pillanat kiábrándulása, megriadása. (Emlék). Megszólalnak a csalódott, elhidegült szerelem hangjai is: „Jeges — kék a hajnal, / olyan, mint te lettél, / nem is tudom, / piros izzás / egyszer hogy lehettél.”

Körüljár, körüljön / hajnal kék hidegje, / rául majd a kék felett / piros emelkedre. / Farkas László: Hainali színek.

A Nem jössz: Simeon: Hó verskorosorú-ban (Nádasdi Éva) keserű panaszok, a szerelem elárló szerető visszavárása bugyiban fel, a népi énekek fájdalma-hoz hasonlóan: „Kérde, a víz nem vállalja, / Szóltom, madár nem találja. / Szomroznak a virágok. Tavaszodik / Miért is várlak kedvesem.”

A hétköznapiaknak, de a tőlük menekvésnek is helye van költésztükben. A felnőtt élet fáradságával, kevés örömeivel társul szegődött hozzájuk, vissza-visszatér a gyermekkor, a józanság ellenhatásaként a láz és lelkesültség nosztalgiaja.

Egyhelyütt: „nincsen a hétköznapioknál bölcsebb keserűség” / Veress Miklós: Tudom / tudata villan elő, másutt a költő a rönkfák bölcességével erősíti magát, amelyek megégyezzer kihajtanak értelmetlenül, mégis utolsó akarással és vágyval élni akarnak (Kelemen János: Bölcesség). A Menekülés hétköznapiokból költője, Szabó Éva a miszticizmusba menekülne, oda, „ahol az értelemnek / már fényét veszik a ködök / lábuk alatt a mélység dobban / ha horkannak az őszitők” / A magányról vannak akik divatból írnak — mások keservesen megszervezik. Ungi Imre: En c. verse kihívó, fájdalmas számvetés az élettel, a lét törvényével. A felnőtt keserű értelem éjeiken és napokon megfogalmazott áldozatvállalásáról „Sem érte”. A város felett-ben (Nádasdi Éva éretted, sem ellenel / érted is, nemcsak költeménye) az idill és valóság ellentéte, fájdalom nyilallik. / Az élet monoton-sá-

gából kiszakadva, a csillagokhoz szökve érzi, a város üzenetét küld felé, — visszatér: „Mindenkihez közel kell élni, s újra megszeretni” — hangzik a felismerés.

A szerelem, a gyerek és egyedüllet hangjai ötvöződnek Cziczzer Olga verseiben. Az anyává válás, az új életadás boldog és aggodó lírát hord ki magából (Öröm aggodalommal), a gyermeki érzésvilág szólal meg. „Mint az a csillagszemű kislány”-ban, majd az új életnek békeperspektívájú világlátása jelenedik meg (Jászabán bög a kis tehénke). Ebben a világba nemcsak beleéli magát, nemcsak örömet, segítséget is ad a hétköznapi gondjaiban.

A szülői szeretet, a megőregedett anyák emlékezése, megfáradt várakozása, a szülői elvesztése feletti fájdalom keres kifejezést Szepesi Attila: Anyám; Konczek József: Halott nagymamám; Veress Miklós: Anyák c. verseiben. Az apa és a teremő alkotómunka különös varázssal egy reggeli fényben idéződik fel Szánthó Ferenc Reggeli-jében.

Úgy hiszem, nem csak a tematikai kényszer; az ami, hanem az ahogyan, a látásmód rokonsága is jellemzi fiatal költőinket. Ahogyan különböző témákról, problémákról, lelki állapotokról írunk. Sok minden kiderül: milyen gondolatok foglalkoztatják őket és milyen eszközökkel fejezik ki azokat. A lehetőségekesebbek költészete előttünk áll, ha nem is a teljes bizonyossággal, mert objektív akadály: van akitől egy, vagy alig több vers jelent meg a lapban.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOSAN alapozott költészet bomlik ki előttünk. A matematika, biológia, fizika stb. pozitív eredményei inspirációk, de eszközök is a belső állapotok kifejezéséhez — és meggyőződés, világnézet. Formailag modernnek, felhasználják az előző költőnemekek vívmányait — nem mechanikusan másolva azokat, legalábbis új megfogalmazásban adva (ahhoz is tehetség kell). A lehetőségekesebbek a hagyománnyal felhasználva a maguk útját igyekeznek járni. Fellépnek a modorosság ellen, élesen metsző sorokban kigúnyolják. Tanultak az avantgarde irányzatokból. Egy-egy megjegyzést csupán: a lélek pillanatnyi keresztnetszete a szimulacizmus segítségével jól érzékelhető Szepesi Attila Kettős arckép c. versében / amely gondolatiságában is kiváló / Egyenesen futurista / az „igazán értelmesebb” / Gál Sándor: Ha megáll a vonat c. költeménye, amelyben nem a befőzés, hanem az indulás öröme, a józan sebesség bővülete, a tegnapi helyett a holnap dinamizmusa feszíti a költőt. Szürrealista hatások fedezhetők fel pl. Szabó Évánál, különösen a Magasból tengerfenéken-ben, ahol az irracionális tudatalatti kiszabadulása a nyári delet a tenger alatti tájjal asszociálva. Formál bravúrok Szepesi Attila: Népdalváriációk, Szabó Éva Eszterlanc, Gróf József: Csend c. költeményei.

Az utóbbi formailag, hangulatilag is minta lehet. A két szakaszból álló alkotás első részében az ígék a mozgást, a másodikban a főnevek a nyugalmat, a türelmet fejezik ki.

A kisméves plasztikára jó példa Veress Miklós: Moszkvai miniatűrök-je, ahol szenvedélyes erővel tömörít egy-egy hangulatot, gondolatot, emléket. Vagy a ritmus és a már-már szecesszióba hajló képalkotás szem-pontjából igen érdekes Autóstopp, Rigó Béla verse. Az ember objektívizálódik, felveszi a tárgyak vonalait: „Mert fecskék farkas karosszéreiben / vagy fémszakettban vágtnak tovább / Volánfejük meztelen nikkelbordákon / sárga reflektororchideák.”

A versben a dolgok konvencionális alkata átvesztődik az érzés, hangulat síkjára. Olyan szavakat keres, amelyek közvetlenül fejezik ki az általuk jelzett érzést pl. autó=nyolctonnás emberszeretet. (Kár, hogy mint az egyik lehetőségekesebb, legdinamikusabb valóságslátásról tanúskodó költő alig jelentetett meg a lapban.)

Az idő felbomlik, a múlt és jövő egybe-forr, a pillanat örökké akar válni (szerelem költészet)

Nyelvi eszközökben is tanultak az elődöktől. Sokan írásjeleket sem alkalmaznak a gondolatok végtelenségének mozgalmasságának kifejezésére? az enjembent-ek megszokottak a hangulati törekék kifejezésére. A költészet nyelve a hétköznapi nyelv (Petőfi után természetesen is), persze a költő mágia, ihlet erejével felhatványozva.

Jellemző a versek felépítésére: végtelenből kiinduló, dübörgő mozgalmassággal kezdődnek a sorok, ez továbbfokozódik, örvénylik, közele és távoli idő és térfalak váltják egymást. Végül a gondolatok és képek decrescendón kristályba hűlenek, vagy az univerzumban feloldódnak, különösen a szerelmi költészetben.

A lapban szépszávu remiszenciák hangzanak el az emberi-költő példaképéről, a tanítvány és az örökös ragaszkodása, együttérzése ez. Szepesi A.: Radnóti Miklós, Farkas László: Edgar Poe esteje, Kelemen J.: Van Goghnak, Gróf J.: Federico Garcia Lorca — versei nekik állítanak emléket.

Alljanak itt Simonyi Zoltán sorai: „Lehet-e, ha nem példa, legalább tanulság lenni, Sokszor e földre sem jó gyomor, szív, tüdővel Versenyezni mesterséges bolygókkal és idővel;

Érezni, mint az első fölelmes tűzrakásnál: „Lehet-e ilyen, olyan, mindegy — költőnek lenni, Az ember mégis, mégis erősebb minden másnál?”

(Egy éjszakai kirándulás jó emlékeivel) Hasznos művészi és gondolati értékű ars poetikát Boros István, Pécsi Gabriella (Hitvallás), versei is.

Azonban — hogy viszonylag igaz összkép alakuljon ki a Szegedi Egyetemen megjelent versekről — nem szabad megfeledkezni azoknak a verseknek sokaságáról, amelyek érdektelenek, semmitmondó zsenek, közhelyek. Úgy hiszem, igen erős szelekció és kritika az is, hogy számos versről a fentiekben nem említem, mert csak „szórakozásként” írogatnak, másokat utánóznak (a dilettantizmus egyik legjellemzőbb ismérve), kiérződik verseikből a kezdetlenség, nézőpontjuk naív és tudatlanságot leplező romantikussága, témakörük beszűkült és unalmas egyhangúsága.

DE A SZÓBAKERÜLT költők sem problémátlanok a tehetség mérlegelésékor. Hasznosan úgy segíthetünk épp ezért, ha az eredmények említése mellett nem felejtjük el szóvátenni gyöngéiket, bizonytalanságaikat. Nem elég elfogadható formakészséggel összehozott verseket produkálni, a költő nevet csak az érdemelheti ki, aki elhivatottsággal, kudarccal, áldozatokkal is válláló következetességgel és hittel s önmaga egyéniségének kifejezésére, egyéni költői világ megteremtésére törekedve alkot.

Figyelmeztetésnek és megfontolásra érdemes tanulságnak szántam a következő sorokat, melyekben az elemzett versek és szerzők „művészetének” gyengéit, hibáit gyűjtöttem csokorba. A modorosságokat, a rutinnegoldásokra való hajlandóságot, az öncélú szó és képalakítást s az ebből eredő képzavarokat és szóficamokat, a nyelvi pongyolaságot, kezdetlenséget, a primitív és olcsó poének sallangjaival való „ékeskedést” S különösen a lehetőségekesebbeknél jelentkező hibákat szeretném itt utalni: azoknál, akikből lehet költő, ha valóban — költők akarnak lenni.

Várkonyi Anikó rövid soraiiban drámai erővel, tömören szól és képekbe foglal, néhány versében (Virágének, Sólóymdal, önmagukban jók), mintha lamentációja (virág és siratóének hatás, vagy egyéni hang?) hangulattá, fról módszerre vált volna, modorosságra hajlik.

Gróf Józsefnek is sokat kell még fejlődnie. Szokásává válhat a poénre építés, az hogy sorokon keresztül magyarázat, majd egy-egy szóban, mondatban sürti a mondanivalót, a csattanót. Sok nála a meg nem szenvedett költői kép, több gondot kell fordítania a kidolgozásra.

Gyakran válik monotonná Kelemen János és Veress Miklós állandó elszántsággal végigküzdendő lázadás is. Mintha az ilyen típusú verseket rutinnól írják, s ez súlyos korlátalkká válik. Egyoldalúságot ad költésztünknek, sőt már néha azt sem hisszük, hogy őszinte érzés áll a szavak mögött, a megnyilatkozás öncélúnak hat.

Rigó Béla költészetének gyakori öncélú és nagyon egyéni kép és szóalkotás a hibája, nem túlság ha azt mondom, a hatásadását kedvéért is választja ezt.

S folytatnám még a hibák sorolását, mert hát volna még mit fölelmegetni. Azonban, mint írásom elején is utaltam rá, nem az volt a célom, hogy ítélek, hanem hogy válogatva értékeljek, bíráló vagy dicsőítő tárgylilagossággal — egy összkép kialakítása érdekében. Úgy érzem, e szándékom valóráváltásával adós nem maradtam.

CSAK ANNYIT MÉG befejezésül: arra még mindenképp szükség van, hogy e fiatalok tehetséges írásai nyomtatásban is napvilágot lássanak s a lapnak kötelessége vállalni ezt a hivatást, ezt a missziót. A közlés önmagában azonban kevés. Szükség van az alkotókörre, szükség van vitatkozó összejövetelekre, ahol kicserélődnek a vélemények, ahol tisztázódnak a nézetek, elképzelések, ahol egymás műveinek kritikájú és szigorú megítélése rendszeres és aktív segítséget ad minden fiatal alkotónak.

Az 1958-ban alakult Szegedi Egyetemi Alkotókörből kerül ki s azóta országosan számontartott tehetséggel fejlődött, érlelődött Bárdos Pál, Fenákel Judit, Papp Lajos. A kibontakozásnak ez a lehetősége biztosítva van a mostaniak számára is. Élni kell s tudni kell élni ezzel a lehetőséggel.

MARI GYÖRGY

Mari György bölcsészhallgató az újralakult Egyetemi Alkotókör vitatásán olvasta fel értékelő írását, amelynek — tekintettel arra, hogy tárgya a Szegedi Egyetem eddigi számaiban megjelent költői művek értékelése — szívesen adjunk helyet hasábjainkon.